

Strandsittarna i Bohuslän under 1600-talet

Av Olof Brattö

Ur Vikarvets årsbok 1990 1991

INNEHÅLL

Strandsittare

Utveckling 1587-1718

Seglationen

Enstaka fall: Sotenäs o.a.

Sammanfattning

*

Strandsittare

Strandsittare kallas i Bohuslän, liksom i Norge, de personer som bodde utefter landskapets kust, oftast i samhällen, benämnda "*strandsittarlägen*". Dessa fick senare benämningen "*fiskelägen*".

Under den **norska** tiden nämns strandsittarna inte alls i jordeböckerna. De upptas däremot i de s.k. skattemantalslängderna, som för Bohuslän finns bevarade fr.o.m. år 1610.

I Morlanda pastorat med dess många kustsamhällen återfinner man till att börja med dessa skattebetalare under rubriken "*bosidendis wed stranden*". Efter något år kommer termen "*Strandsittare*" till användning, ibland utökad till "*öbor och Strandsittare*". Strandsittare är annars den gängse termen i hela Bohuslän. I Norrviken och i Öckerö socken kommer någon sällsynt gång till användning beteckningen "*utrorskarlar*", jämsides med benämningen "*Strandsittare*".

Den första **svenska** jordeboken, för år 1659, innehåller i Morlanda en nyhet. En notis förklarar: "*Efterskrivna fiskelägen och Strandsittare finnes i Morlanda socken som tillförne icke haver stått i kronans jordeböcker, förmedelst att de ingen ordinarie skatt utgöra till kronan utan allenast kontributionen, som av mantalslängderna vidare skall förklaras, nämligen ...*". Och därpå följer en lista med lägenas namn, där dessa fördelas på "*kronans Strandsittare*" och "*adelns Strandsittare*". I hela landskapet är det bara Morlandas längd som ger denna upplysning.

I fortsättningen gör man emellertid i alla fögderierna och häraderna samma uppdelning: jordeboken ger en lista på alla lägena, medan personerna, strandsittarna med deras skattebelopp, bara tas upp i mantalslängderna. Omkring år 1700 återupptar man dock i

jordböckerna beteckningen "*fiskelägen*" (i Morlanda fr.o.m. år 1697), snart utökad till "*oskattlagda fiskelägen*" (i Morlanda år 1709).

I mantalslängderna sker denna övergång till en ny term betydligt senare, under 1700-talet, och mycket ojämnt. Där, liksom i de kyrkliga längderna, framkommer flera olika beteckningar. Rätt ofta samlas dessa samhällen i en särskild rote, i regel benämnd "*Skärgården*". Ibland sätts de olika fiskelägena in under sina hemman och utmärks då bara med ett "*strand*".

Den nya beteckningen "*fiskelägen*" anger tydligt den utveckling som ägt rum under 1600-talet: verksamheten i **strandsittarlägena** har inskränkts så, att de blivit **fiskelägen**.

Tilläget "*oskattlagda*" ger samma förklaring på skillnaden mellan jordböcker och mantalslängder som den vi kan utläsa ur notisen för Morlanda i den första svenska jordboken: strandsittarna upptas inte i jordböckerna, eftersom de inte erlade den "*ordinarie skatten*", den som utgick på den skattlagda jorden.

Strandsittarna ägde nämligen inte den mark där de satt upp sina hus, bostäder och bodar. De bodde med andra ord på vad man kallar "*ofri grund*". De skyddades bara av en ganska osäker "*sedvanerätt*". De var därför i hög grad beroende av dens välvilja på vars mark de bodde.

Emellertid ansågs de av markägarna, trots intrånget, vara en **värdefull tillgång**. Kronan och adeln gjorde sinsemellan en noggrann uppdelning av lägena. Senare, efter Karl XI:s reduktion och genom de under Karl XII inledda skatteköpen, kunde också en bonde delta i en tävlan om att ha strandsittare på sina ägor.

Strandsittarna fick nämligen på olika sätt bidra till jordägarens inkomster, t.ex. genom att betala lega (arrende) för boplatsen. På sina håll begärde markägaren dessutom en "*landlott*", en viss del av den fisk som fångats på landgrunden till den jord han ägde.

Vidare kunde det ingå i strandsittarens åligganden att till sjöss utföra transporter eller ge skjuts eller att genom andra tjänster vara till fördel för markägaren.

I fråga om livsmedlen uppkom rätt snart ett ömsesidigt beroende. Strandsittaren tillhandahöll ett oundgängligt födoämne, och jordbrukaren hade i strandsittarlägena en säker marknad för sina egna produkter.

Ännu större betydelse hade i alla fall strandsittarna för **samhället** i dess helhet. Kronan belade dem givetvis med skatter av olika slag. Även om skattelängdernas uttryck "*efter deras yttersta förmåga*" nog i en del fall är överdrivet, slapp de inte lindrigt undan, varken under den norska tiden eller under den svenska.

Vidare bidrog strandsittarna självfallet till landets försörjning med fisk. Vid olika tillfällen, särskilt under sillperioderna, gav deras verksamhet åt landet inte bara riklig föda, utan den gav också ett viktigt bidrag till dess export och därav följande inkomster.

Likaså främjade strandsittarna landets ekonomi genom att utföra andra transporter till sjöss, såväl inom landskapet och landet som för export och import. I en tid då de flesta längre transporter skedde sjövägen, var denna deras insats av väsentlig betydelse för landet.

Inte mindre viktigt torde ha varit att de bland strandsittarna kunde rekryteras kunnigt sjöfolk. Det egna landet behövde sjövant manskap, både militärt (kronobåtsmän) och civilt (kofferdibåtsmän). Bohuslänska sjömän tog också i flera fall anställning för tjänstgöring inom främmande länders sjöfart.

Dessa bohusläningarnas kontakter med avlägsna länder och främmande kulturer var dessutom till fördel för det egna landets kulturella utveckling (jfr min andra artikel i denna årsskrift).

*

Utveckling 1587-1718

Strandsittarna, i ordets ursprungliga och allmänna betydelse, är ju "*bosidendis wed stranden*", enligt den beteckning som den första mantalslängden använder. Sådana innebyggare har det naturligtvis funnits i vårt landskap så länge det varit bebott.

Strandsittare, i den juridiskt administrativa betydelse som denna term har i exempelvis skattelängder, anger i stället att det rör sig om "*vid stranden fast boende skattebetalare*". Sådana kan det möjligen ha funnits här i Bohuslän redan under medeltiden t.ex. i samband med sillperioderna och mellan dessa. Bevarade handlingar ger oss emellertid inte några bevis för detta. Vi får heller inte veta namnen på några sådana lägen här vid vår kust.

Det är först i samband med 1500-talets sillperiod (1556-1589) som vi får mera påtagliga och pålitliga uppgifter om ett par sådana strandsittarlägen.

Då länsherren på Bohus slott **Henrik Gyldenstjerne** hade blivit skyldig kronan ett betydande belopp, blev han tvungen att som ersättning för denna summa till kronan avstå vissa landområden med de intäkter dessa skulle kunna ge. Han lämnade då år 1589 in en förteckning på dessa sina ägor, en jordebok. Däri redogör han noggrant för de Strandsittare som två år tidigare till honom hade betalat lega för de bodar som de under det då pågående sillfisket satt upp på honom tillhörig mark i Hunnebostrand samt i och vid Lysekil.

Dessa **bodägare** var inte bara tillfälliga lycksökare som från alla möjliga håll lockats till vårt landskap i hopp om att snabbt få del av de rikedomar sillfångsten medförde.

Av en tillfällighet har vi fått veta att skepparen Måns Fris fortsatte sin verksamhet i Lysekil under åtminstone ett tiotal år (1578-87), och att han då bedrev en vidsträckt sjöfart, bl.a. till Kalmar (Knuth Hansson, Lysekil).

Dessutom ser man att några av dem som namnges i förteckningen av år 1589 ännu under tiden 1610-1620 bodde kvar i Hunnebostrand och i Lysekil. En sådan är i Hunnebostrand Tomas Holst från Fredrikstad.

I Lysekil återfinner vi krämaren Didrik Mortensson, som just på sommaren år 1610 varit värd för ett kungligt sällskap och enligt ett bevis från hovets köksmästare då haft utgifter för "*victualie som hos honom blev uttaget och förspisat för dronningen, prinsen samt tvenne herrar och deras medhavandes folk och tjänare, där de drog ned från hyllningen uti Oslo*".

Kung Kristian IV hade i Oslo låtit hylla sin son Kristian som tronföljare. Vissa strandsittare utefter kusten fick då äran att ta emot det kungliga sällskapet på deras återresa till Köpenhamn.

Vidare återfinns vi bland strandsittarna i Lysekil Jens Nordman, Jost Pedersson från Sönderborg, Kristen Soldman, Laurits Clemmetsson, Mörten skraddare och två Peder bödiker (böckare, tunnbindare).

Att åtminstone dessa båda orter var fast etablerade strandsittarlägen visas också av att det där redan år 1587 fanns ett stort antal **yrkesmän**, som sannolikt inte bara deltog i sillkommersen utan också utövade sina egentliga yrken. Bland dem som betalade lega för sina bodar finner vi nämligen inte bara böckare, skeppare (befraktare) och tullare utan även en läkare (bårdskär), en körsnär (buntmakare), flera skraddare, skomakare o.a. Och vad gjorde de många handlandena (krämarna)?

Också personer från **landsbygden** innanför de båda strandsittarlägena deltog i rörelsen. Lega för bodar betalades på Hunnebostrand av flera personer från hemman på Sotenäset, såsom Lerbäck i Tossene socken, Anneröd, Askum, Assleröd och Prästbacka i Askums socken, personer som alla kan återfinnas i samtida jordeböcker eller i de tidigaste mantalslängderna.

Bland strandsittarna i Lysekil nämns Peder Bagge till Holma, kronans fogde i Sunnerviken, kyrkoherden i pastoratet, herr Mårten i Bro (enl. biskop Jens Nilsson: herr Mörten, död år 1594), och en person från Häggvall i Lyse socken. Också ett par andra ståndspersoner ägde bodar i dessa lägen, såsom Påske Bagge med hustrun Anna.

Om fast bebyggelse vittnar ytterligare den **kyrkliga** organisationen. Under de två sista av sina sju visitationsresor i vårt landskap, åren 1594 och 1597, ger oss biskop Jens Nilsson namnen på ett flertal sådana strandsittarlägen utefter kusten. Åtminstone vissa av dem kan man på goda grunder beteckna som socknar, "församlingar", försedda med egna kyrkor för innevånarna att "söka sig till", såsom Mollösund, Fiskebäckskil, Lysekil och Stången.

Dessa strandsittarlägen var sålunda redan under senare hälften av 1500-talet religiösa samlingspunkter. De var också försedda med yrkesmän till nytta för hela den kringliggande trakten. De var dessutom utgångspunkter för handel och sjöfart, centra för hantverk och för fiske. Därför drog de till sig folk från olika håll, vilket bidrog till samhällenas utveckling.

Bland de skattebetalande innevånarna i sådana strandsittarlägen finner vi ett par årtionden senare, i mantalslängderna för åren **1610-1620**, många yrkesutövare. Där nämns inte bara de för fiskerinäringen nödvändiga böckare, packare och skrivare, utan också skraddare, skomakare, snickare, smeder, murare, en buntmakare (skinnberedare) och en sadelmakare.

Till dessa i längderna upptagna personer kommer naturligtvis den stora mängd personer, stadigt eller tillfälligt boende på läget, som utförde det arbete som låg till grund för hela denna verksamhet, fisket och sjöfarten.

Allt detta vittnar om att dessa strandsittarlägen redan då var självständigt levande samhällen med en väl differentierad social uppbyggnad.

Redan år 1645 har emellertid antalet sådana yrkesutövare väsentligt minskat och begränsats till böckare, skräddare, skomakare och snickare¹ I Norrviken har dock tillkommit några skeppare (befraktare, redare). År 1674 upptas dessutom en fällberedare och en kopparslagare. År 1718 anges utöver de nödvändigaste yrkesmännen en glasmästare och en hovslagare, möjligen avdankade (avskedade) militärer som slagit sig ned i skärgårdssamhällena.

Samma nedgång i verksamheten och antalet verksamma kan man konstatera bland **krämarna** (handelsmännen) och **skepparna** (skeppsredarna). Dessa var inte sällan inflyttade personer, som skiljer sig från den inhemska befolkningen genom sina namn av främmande klang.

I landskapet finner vi under tiden 1610-1620 flera personer med **tillnamn** som Skotte, Fris, Tysk, Jyde/Jöde (man från Götaland eller Jylland), Holst, Kock och Munk.

I Norrviken förekommer dessutom namn som Homman, Kämpe, Molbo och Svale. På Sotenäset finner vi Hök, Krasse och Krusse, samt hela tiden Slaugman och mot slutet Meyer. Bland strandsittarna i Morlanda gamla pastorat, som omfattade också Skaftön med Fiskebäckskil, möter oss ytterligare namnen Brun och Vinter samt ursprungsbeteckningarna Fräknebo, Hissing, Köpenhamn och Viborg. Alla dessa namn och flera andra vittnar tydligt om att dessa personer kommit utifrån till Bohusläns kust.

De personer som bar dessa namn står inte sällan främst i mantalslängderna för sina lägen. De betalar mestadels större skatt än övriga strandsittare. Några av dem har dessutom på sin verksamhet vid kusten gjort sig så goda förtjänster att de kunnat låna ut pengar till jordägare inne på landsbygden mot pant i dessas ägor. På detta sätt hade de kunnat komma i besittning av egendomar på landet innanför kusten.

Ju längre fram i århundradet vi kommer, desto färre blir emellertid de namn av denna typ vi stöter på bland strandsittarna. In kommer i stället, namn, såsom Jutterbock (befallningsman i Norrviken, senare borgmästare i Strömstad och därefter i Marstrand), Plogman (löjtnant), Frost (sorenskrivare/häradshövding på Orust), Greve (strandridare/tullare), Gadd och Dampe. Av de ursprungliga främmande namnen i strandsittarlägena är det egentligen bara Slaugman som håller sig kvar ända in på den svenska tiden.

I **förnamnen** kan vi se en likadan utveckling. Från mitten av århundradet kännetecknas namnskicket i hela landskapet av ett tydligt stillestånd. Mot slutet uppvisar det rentav en tillbakagång. Tidigare hade det just bland strandsittarna genom deras kontakter med främmande länder och kulturer kommit in flera nya och ovanliga förnamn, som sedan spritt sig vidare ut i landskapet. Kontakten med stora världen hade således under århundradets lopp strypts för befolkningen utefter landskapets kust.

Detta är ett tecken på den isolering som strandsittarlägena under 1600-talet utsattes för. I ett samhälle brukar nämligen graden av differentiering inom dess namnskicket anses vara ett pålitligt mått på dess sociala utveckling. Man kan i detta fall än en gång konstatera: "Ensidighet i personnamnskicket vittnar om relativ isolering och låg migration" (Ingvar Fredriksson), drag som alltmer framträder just i Bohusläns kustsamhällena under loppet av 1600-talet.

Under samma tid ser man vidare bland strandsittarna hur bruket av **sonnamn** avsevärt minskar. Vid århundradets början var ett sådant bruk allmänt på kusten, i motsats till hur det var hos landsbygdens befolkning, där man i stället använde det gamla sättet, förnamnet, som kunde kompletteras med en ursprungsbeteckning, ett ortnamn, eller möjligen en yrkesbenämning. Mot slutet av seklet kan man i detta avseende inte längre se någon skillnad mellan kustland och inland i Bohuslän.

På flera områden kan vi således under 1600-talet se otvetydiga tecken på en tillbakagång inom landskapets strandsittarsamhällen, ekonomiskt och kulturellt. Den visar sig också tydligt i statistiken över **folkmängden** enligt mantalslängderna uppgifter.

Strandsittare i Bohuslän : män			
mtl 1610–20	652 av 9.939		6,56 %
1645	655	7.346	8,92
1674	425	8.701	4,88
1718	419	9.854	4,25

Strandsittare i Orust och Tjörns fögderi: män			
mtl 1610–20	378 av 1.696		22,29%
1645	415	1.521	27,28
1674	163	1.050	15,52
1718	211	1.624	12,99

Då man bedömer dessa siffror, måste man ha klart för sig bakgrunden till dem. Det är egentligen bara uppgifterna för Orust och Tjörns fögderi som är något så när tillförlitliga.

Övriga fögderiers statistik har flera brister. Redan i de första längderna för Norrviken och Sunnerviken söker skrivaren komma undan besväret med dessa små lägen genom att sätta in bara lägets namn under rubriker som "*fattiga husmän*" eller "*backsittare*". Någon gång betecknas också hela strandsittarlägen som "*utfattiga*". Dessa tre kategorier var nämligen helt befriade från denna skatt. På detta sätt besparar sig skrivaren i flera fall besväret att ange de enskilda strandsittarnas namn.

Ett annat exempel: **Smögen** hade redan år 1594 nämnts av biskop Jens Nilssön som en hamn på kusten. I mantalslängderna, som börjar med år 1610, kommer Smögen inte fram förrän år 1650, och då anges där bara tre personer i en lista på "*fattiga husmän och strandsittare*".

Därtill kommer att skrivarna under tiden 1610-20 för olika år upptar olika personer i strandsittarlägena, sannolikt bara dem som man räknade med att de just det året skulle kunna betala sin skatt. Detta var ju i och för sig ett rätt praktiskt sätt att över en längre tid fördela skattebördan bland "*de fattiga strandsittare som betalar efter yttersta förmåga*", ett uttryck som ofta kommer igen i dessa längder, i en del fall säkerligen bara av gammal vana, helt slentrianmässigt.

I den annars mycket nyttiga koppskattelängden för år 1645 utelämnar skrivaren personnamnen för hela **Sotenäs** och **Tunge** härader. Däremot ger han för vissa strandsittarlägen helt summariska uppgifter, alldeles osannolika och oanvändbara i detta sammanhang. **Norska (Västra) Hisingen** hade däremot blivit helt befriat från denna påлага, efter de svåra umbäranden häradet fått utstå under de närmast föregående krigsåren.

Strandsittarna i de många lägena i dessa tre häradar kommer alltså bara delvis med i statistiken.

De båda första uppgifterna, baserade på längderna för åren 1610-1620 och för år 1645, ger således en alldeles för låg siffra rörande antalet strandsittare i hela norra Bohuslän och på Hisingen. Den riktiga torde vara ungefär dubbelt så stor. Uppgifterna från de båda senare längderna, för år 1674 och år 1718, tycks mig däremot inte vara fullt så bristfälliga.

Med ytterligare stöd av motsvarande uppgifter för Orust och Tjörn kan vi sluta oss till att strandsittarlägenas befolkning i vårt landskap under århundradets lopp minskat till i varje fall mindre än **hälften**, räknat i förhållande till hela befolkningen.

Från att ha varit en levande och livlig del av landskapet har dessa kustsamhällen sett sin betydelse starkt reducerad. De har gått mycket tillbaka i flera avseenden.

De hade varit verkliga centra för sina områden. Nu inskränks dessa strandsittarlägens verksamhet mer och mer. De skall egentligen bara sörja för sig själva med det allra nödvändigaste, på samma sätt som landsbygden. Det är i det långa loppet endast de större lägena som något kunnat stå emot denna utveckling, såsom Grebbestad, Fjällbacka, Lysekil, Fiskebäckskil, Mollösund och Kalvsund. De mindre försvagas alltmer, så att till slut vissa av dem helt dör ut.

Enbart i **Morlanda** pastorat försvinner ur listorna under årtiondena runt sekelskiftet 1600-1700 ett tjugotal fiskelägen, t.ex. Aspevik, Lavö krok, Lyrön, Porsnäs, Stördalen, Vallerön och Värbo. Vissa av dem har man i våra dagar inte ens lyckats lokalisera. De har försvunnit utan att lämna spår efter sig på marken.

I **Norrviken** anges åren 1610-20 namnen på 30 strandsittarlägen och 29 år 1645. Under senare hälften av århundradet upptas bara 12 sådana samhällen år 1674 och 15 år 1718.

*

Seglationen

Så gott som hela 1600-talet kännetecknas i vårt landskap av en stark **tillbakagång**. Efter den *"storhetstid för landskapet"* (Bohusläns historia, 1963. sid. 162) som infallit under senare hälften av 1500-talet, med *"sillperiodens högkonjunktur"* (sid. 149), kommer under följande århundrade *"de sista norska decenniernas betryckta läge"*. Bönderna gick ekonomiskt tillbaka, medan adeln hade en gyllene tid. Därigenom ökade skattetrycket för allmogen. Näringarna blev lidande. Så började tillgången på skog minska. 1660-talets korta och föga givande sillperiod medförde heller inte för landskapets innevånare något ökat välstånd.

För kustens befolkning innebar den svenska regimen ytterligare bekymmer.

Redan under medeltiden hade den s.k. **merkantilismens** idéer praktiserats i våra trakter. Enligt denna ekonomiska lära sökte statsmakterna genom en detaljerad reglering bringa ordning och reda i samhällets funktioner. Man var nämligen helt övertygad om att varje del av samhället endast var lämpad för sin egen uppgift, och att den därför borde helt ägna sig åt den. Städerna skulle sköta handel och hantverk (industri), medan landsbygden skulle stå för produktion av livsmedel, allt uttryck för en noggrant genomförd *"planhushållning"*.

Tidigt, redan mot slutet av medeltiden, hade man i Norge åtminstone delvis sökt rätta sig efter dessa principer, men i själva verket fortsatte handelssjöfarten från kustsamhällena i ganska stor frihet. Under 1600-talet försökte man emellertid mer än tidigare följa de merkantilistiska föreskrifterna, såväl i Danmark-Norge som i Sverige.

För **Bohuslän** fick denna regleringspolitik som följd att de många och livliga samhällena utefter dess kust mer och mer hämmades i sin tillväxt, allt efter som deras utkomstmöjligheter inskränktes.

Redan under århundradets förra hälft kan man med hjälp av räkenskaperna för **tullen i Öresund** se hur den långväga sjötrafiken från de mindre hamnarna i Bohuslän alltmer avtager, dock utan att helt upphöra. Denna sjöfart ostvart uppehålls däremot väl av städerna, i synnerhet av Marstrand.

Under den svenska tiden är det bara städerna och några mindre hamnar i närheten av dessa som ännu kunde delta i denna trafik. Dit hör Hisingen (sannolikt Torslanda och Öckerö socknar) och Kalvsund (Öckerö och Hönö), tidigare kända som hemmahamnar för en livlig "bondeseglation". Dock är deras sjöfart nu huvudsakligen begränsad till sillperioden på 1660-talet. Denna trafik genom Öresund varar något längre från Malsund (upptaget under Sverige, troligen ett folkligt uttal för Mollösund) och från Sandefjord (upplaget under Norge, men avser sannolikt Sannäsfjorden och möjligen strandsittarläget Sannäs i Norrviken).

Med hjälp av de bevarade **tullregistren** från den norska tiden (1608-1657) kan man ganska väl följa utvecklingen av strandsittarnas övriga sjöfart, såväl västerut, mot Skottland, England, Holland och någon enstaka gång Frankrike, som inom landskapet.

Till att börja med tycks denna sjöfart ha fortgått relativt obehindrat från lägena längs landskapets kust. Rätt snart, vid mitten av 1610-talet, tillkommer emellertid i tullregistren flera mindre "*ladestede*" (lastageplatser), där man tog upp såväl rorstull som varutull på båtar från trakten, men också på ett och annat större fartyg längre bort ifrån, någon gång även på stora skepp till eller från utlandet.

Sådana **lastageplatser** var bl.a. Strömmen (där senare Strömstad anlades) och Dynekile i Norrviken, Färlevskile, Bredvik och Saltekile (Saltkällan) i Sunnerviken, Rönnen (Runden, vid Slussen i Torps socken) och Stillingsö på Orust. Vid de större strandsittarlägena upprättade man också listor på de skutor som fanns där med uppgift på skutornas lastförmåga, uttryckt i läster (ung. en fjärdedels ton). På detta tal beräknades sedan rorstullen, ett slags allmän beskattning av sjöfarten.

Sorenskrivaren Mörten Frost, som då bodde på Mollösund, insände år 1645 en lista på små skutor i skärgården. Denna skulle utgöra underlag både för rorstullen och för en fisketull. Följande år skickades en likadan lista in av länsmannen Jakob Hanssen Nöring på Ellos, som tidigare varit tullare i Uddevalla.

På dessa tullstationer utanför städerna var det i regel häradets länsman som tog upp de olika tullavgifterna. Denna uppgift tycks han emellertid i särskilda fall, på större lägen med livlig trafik, ha kunnat anförtro åt någon pålitlig och skrivkunnig person. Jag har funnit bara två

sådana fall: Gullholmen (Teis Jakobssen) och Mollösund (Mörten Kristenssen), båda för räkenskapsåret 1612-13.

Alla de personer som hade hand om dessa tulluppbörder var helt underordnade de tre städerna för sin redovisning av intäkterna. En del av de mindre tullstationerna i norra Bohuslän tycks dock ha varit anknutna till städer i Norge, Tönsberg eller Fredrikstad. Dessa städers tullregister ingår inte i de handlingar jag kunnat konsultera.

Under de sista norska årtiondena finner man emellertid att städerna ytterligare gynnas på olika sätt. Flera av de mindre tullstationerna dras in. Förtullningen måste då ske i städerna, där man kan se att det i tullregistren upptas alltfler båtar från närliggande strandsittarlägen eller från landsbygden närmast intill kusten.

Det blir också allt vanligare att **strandsittarna** med sina båtar, vid sidan av städernas egna mindre båtar, även roddbåtar, deltar i leverans av fisk till Göteborg från Marstrand och Kungälv samt i utskeppning av trävaror från Uddevalla.

Snart nog kommer vissa strandsittare på en utväg, som tillåter dem att stanna kvar på sina gamla boplatser, och som samtidigt ger dem möjlighet att utnyttja städernas fördelar: de skaffar sig burskap som **borgare** i någon stad, i regel den närmaste men i några fall en längre bort liggande. De blev vad man senare kallade kontingentborgare eller genantborgare. I några fall kunde också borgare i en stad få tillstånd att slå sig ned i ett strandsittarläge.

Det tycks vara särskilt Marstrand som på 1650-talet gav sitt tillstånd åt detta sätt att kringgå städernas alltmer påtagliga monopol på all handel och sjöfart, ett monopol som man annars svartsjukt bevakade. I Marstrand finner vi år 1655 skepparna Jakob Jenssen och Peder Jenssen av Rågårdsvik angivna som borgare i staden, liksom Erik Villumssen av Gullholmen.

Marstrand medgav också en frihet i andra riktningen, då staden tillät sina borgare att slå sig ned i strandsittarlägena, för att de på detta sätt skulle kunna bättre sköta sina affärer med fiskets produkter. På Mollösund finner vi i mantalslängden för år 1645 Olle Jonssen betecknad som "Marstrandman", som borgare i Marstrand. På Kåringön hade borgaren i samma stad Nils Olufssen flera hus för sin rörelse, vilka senare överlogs av hans son, Olof Nilsson Knape Strömstierna.

Givetvis var det bara ägare av större båtar, på 10 läster eller mera, för vilka det kunde löna sig att skaffa sig dessa fördelar. Troligen fick dessa strandsittare ganska dyrt betala förmånen att vara borgare i en stad.

Ett alldeles särskilt fall finner vi i Uddevalla år 1656. Björn Svenssen av Sund i Fräkne, troligen i Forshälla socken nära staden, hade tidigare med en båt på 8 läster livligt deltagit i sjöfarten i Uddevalla. Just detta år meddelas det i tullregistret att han är "*boendis her i byen*". Han hade alltså fått tillstånd att bosätta sig i staden, ett slags begränsat burskap.

I allt detta kan vi se företeelser som pekar framåt mot den följande utvecklingen i kustsjöfarten, med en skärpt konkurrens mellan städerna och strandsittarlägena. Den slutade ju med städernas fullständiga seger.

Då landskapet år 1658 erövrats av Sverige, skärptes nämligen situationen så, att det system som tidigare i praktiken torde ha varit frivilligt nu gjordes obligatoriskt. De nya makthavarna förbjöd all s.k. **bondeseglation**, d.v.s. all handelssjöfart som inte utgick från städerna.

Då ökar märkbart antalet personer som söker sig till städerna, såväl strandsittare som skeppare på landsbygden. Liksom tidigare är det i första hand de som äger stora båtar, på 10 läster eller mer, som skaffar sig burskap i någon av landskapets städer.

De tre städerna i Bohuslän hade visserligen fått sina rättigheter beskurna, till förmån för det nyanlagda Göteborg, medan Marstrand i viss mån gynnats på de båda andras bekostnad, men denna tillströmning av nytt folk måste ha varit till stor fördel för städerna. Däremot innebar detta självfallet att kusttrakterna berövades mycket av sin företagsamhet och sitt kapital.

I de första mantalslängderna där städerna medtas, för tiden 1669-75, återfinner vi också många av dem som tidigare från sina boplatser deltagit i städernas sjöfart. Nu är de upptagna såsom borgare. En del av dem har också i sina namn behållit namnet på orten där de har sitt ursprung, såsom Anders Bengtsson Bulid i Uddevalla och Torbjörn Munkevik i Marstrand.

Ännu mer invecklat är fallet **Anders Läsö**. Han måste vara en av de talrika skeppare från Läsö som under förra hälften av 1600-talet aktivt deltog i handelssjöfarten längs Bohusläns kust. Han hade tidigt slagit sig ned på Mollösund, där han åren 1632-52 upptagits i mantalslängderna. Med en stor båt på 20 läster hade han under denna tid deltagit i sjöfarten huvudsakligen från Marstrand. Då hade han ibland i tullregistren nämnts som skepparen Anders Nielssen Läsö av Mollösund. Som borgare i Marstrand kallas han nu bara Anders Läsö.

Borgaren i samma stad Nils Andersson Läsö torde ha varit hans son. Två andra personer från Mollösund, tullregistrens Assmund Nielssen och hans son Anders Assmundssen, har också båda antagits som borgare i Marstrand.

Staden **Marstrand** har alltså dragit till sig många av dem som tidigare deltagit i sjöfarten på kusten. Fortfarande var också staden villig att låta sina borgare bo utanför dess hank och stör, om detta kunde vara till fördel för deras verksamhet. Nils Olofsson tillåts ytterligare bo på Kåringön, och Petter smed bor i Svanesund. Per Persson Bovik, som tidigare i tullregistren nämnts som Peder Pederssen av Bovik med en skuta på 30 läster, har som borgare fått slå sig ned på Kalvsund.

Till och med från norra Bohuslän hade Marstrand dragit till sig skeppare. Åren 1673-74 anges Nils Olofsson i Grebbestad vara skriven i denna ganska avlägsna stad.

Förbudet år 1658 mot bondeseglation har alltså haft som följd att flera strandsittare och andra skeppare ansett sig vara tvungna att söka sig till en stad, vilket ju också kunde vara till deras egen fördel.

Trots detta förbud torde dock under de första årtiondena de svenska myndigheterna ha gått varsamt fram i detta som i andra avseenden. Den korta sillperioden på 1600-talet och Gyldenlöwefejden (1675-79) medförde säkerligen också att de styrande tog en viss hänsyn till befolkningen. För att inte uppväcka allmän bitterhet och häftigt motstånd samt givetvis för att

inte vålla alltför stort ekonomiskt avbräck med minskade tullintäkter i den nya provinsen ville man under den första tiden inge gärna gå för bryskt fram.

Inte förrän omkring år 1680 drog man åt tyglarna. Visserligen hade landskapet i slutet av år 1679 på Rutger von Aschebergs inrådan fått frihet att idka all slags seglation, men denna frihet varade bara ett år, ty redan i början av år 1681 infördes ett strängt förbud mot all s.k. bondeseglation. Detta förbud lindrades i september 1683 till att omfatta bara utrikes sjöfart, men också denna begränsning av friheten var ett svårt slag. Särskilt drabbat av detta förbud blev naturligtvis den norra delen av landskapet, där man ju tidigare varit van att ha fritt tillträde till hela det norska området.

Nu blev man tvingad att betrakta Norge som en del av "utlandet", och handeln dit måste ske över den nyanlagda staden Strömstad med dess tullstation.

Hur vidare under den svenska tiden handelssjöfarten i Bohuslän utvecklade sig, och vilken roll strandsittarna spelade i detta sammanhang, om det kan man bara finna spridda notiser i t.ex. domböckerna. Tidens tullregister är inte alls bevarade.

*

Enstaka fall: Sotenäs o. a.

En stark tillbakagång i en dittills framgångsrik trakt har jag kunnat särskilt påvisa för Sotenäs härad, såväl i dess många kustsamhällen som på dess landsbygd.

I det under de första årtiondena av 1600-talet blomstrande samhället **Ulebergshamn** var det, vid sidan av ett par andra skeppare, de båda **David Slaugman**, sannolikt bördiga från Pommern, som stod bakom denna positiva utveckling. I varje fall den äldre av dem bedrev en sjöfart som sträckte sig ända till de stora handelsstäderna vid Medelhavet, t.ex. Venedig i Italien och Valletta på Malta.

Johan Ödman beskriver situationen i Ulebergshamn, *"fordom i danska tider bebodd av många rika skeppare, som haft Spanien-farare och andra fartyg, bland vilka denne Slaman icke varit den ringaste, dock den siste; ty sedan Bohuslän kom under Sverige, blev befallt att alla skeppare, som bodde vid stranden, såsom här på Grebbestad och Sannäs i Tanums gäll, och hade Spanien-farare, skulle flytta till städerna, Marstrand, Kungälv och Strömstad, på det de, som i kriget varit mycket förstörda, måtte genom dessa rika köpmän komma upp igen i stånd och Kronan få desto mera till tull"*. Trots vissa överdrifter är nog detta en i huvudsak riktig beskrivning. Man måste i varje fall komma ihåg att denna utveckling till städernas fördel inletts redan under den norska tiden.

Axel Em. Holmberg återger en annan tradition om *"den goda hamnen Ulebergshamn"* och om de många *"holländare"* som fordom varit bosatta där: *"Den siste av dem, David Slaman, var så rik, att han ägde 5 skepp i sjön, men sänkte dem alla, då kronan av någon anledning begärde dem till låns"*.

Kan detta *"lån"* ha varit en förskönande omskrivning av förbudet mot seglation år 1658 eller möjligen år 1681? Sannolikt hade då de svenska myndigheterna begärt att David Slaugman d.y. skulle föra över sin rörelse till någon av Bohuslänns städer. Redan under den norska tiden hade det f.ö. framkastats påståendet att David Slaugman d.ä., död år 1636, skulle ha varit borgare i Marstrand eller i Fredrikstad.

Efter den yngre Slaugmans död år 1682 fanns det inga släktingar kvar som kunde fortsätta hans verksamhet i Ulebergshamn. De av hans arvingar som bodde på Sotenäset övergav strandsittarläget, liksom de flesta av dem som varit hans medhjälpare i rörelsen. Av dessa var det bara **Nils Olsson Trolle** som stannade kvar i Ulebergshamn, där han dog år 1716. Huruvida han efter år 1683 fortsatte att bedriva inrikes sjöfart, tillåten från september detta år, kan man nu inte fastställa, då alla tullhandlingar från denna tid gått förlorade.

I **Hunnebostrand** hade **Hans Kaspersson** drivit en framgångsrik rörelse, till nytta för hela strandsittarläget. Då han, enligt domboken år 1680, kallats som sakkunnig i en tvist om ett fartyg, hade han också fått vitsordet om sig att vara "*en sjöfaren man, med stor erfarenhet i frågor rörande sjöfart*".

Mot slutet av 1680-talet, ett tiotal år före sin död, drog han sig emellertid tillbaka från sin rörelse. Med sin familj flyttade han till den jord han ägde i Skalle (Tossene socken). Ingen av sönerna kunde heller fortsätta hans verksamhet. Också de drog sig tillbaka till den jord de ärvt eller förvärvat.

Dessa söner antog namnet **Meyer**. Sannolikt tillhörde familjen den bekanta handelssläkten i Uddevalla, som också utmärkte sig för bruket av de i övrigt ovanliga förnamnen Hans och Kasper. Mot slutet av 1600-talet spriddes medlemmar av denna släkt åt flera håll runt om i Bohuslän. Av dem jag stött på i olika sammanhang ägnade sig dock inte någon åt handel och sjöfart.

Denna negativa utveckling i samhällena på kusten utefter Sotenäset medförde en motsvarande tillbakagång i den egentliga bondeseglationen, på den innanför liggande **landsbygden**.

Kyrkoherde **Helge Vilhelmsson Brun** (död den 7 januari 1686) försökte trotsa förbudet och fortsätta sin säkert mycket vinstbringande trafik, då han i Norge ville avyttra bl.a. de produkter pastoratets innevånare gett honom i tionde och andra avgifter. Både han, hans två styvsöner och andra medhjälpare kom därigenom vid upprepade tillfällen i klammeri med tullen, så att dessa hans affärer drogs inför domstol.

År 1680 hade kyrkoherden, hans båda styvsöner och tre andra män från trakten kallats inför rätta, "*efter alla voro om ett råd och hava lupit förbi tullplatsen Strömstad till den ände att försnilla kronones tull för de får som de i båten hava innehaft*".

Tre år senare anklagade hr Helge tre medhjälpare för vete och malt "*de 14 dagar före jul skulle med båt föra till Fredrikstad och tullen oriktigt uti Strömstad ansagt, värföre hr Helges vete och malt i Strömstad är blevet konfiskerat*".

Vid detta senare tillfälle uppges namnen på kyrkoherdens medhjälpare. Bland dem framträdde särskilt skepparen **Nils Vetlesson** från Rörby i Tossene, son till Vetle Jonsson, som också deltagit i denna trafik. Nils blev senare tvungen att fly till Norge för att undgå "rättvisan" och sina fordringsägare. Efter bara ett par års landsflykt var han dock tillbaka på sin gård.

Redan mot slutet av 1500-talet (1587), under sillperioden, hade några hemmansägare på Sotenäset som ägare av bodar deltagit i rörelsen på Hunnebostrand.

Flera av häradets **hemman** hade i fortsättningen tagit livlig del i seglationen, oftast i samverkan med samhällena på kusten. Med tiden utvecklades ett visst mönster i detta samarbete. Ellene och Skalle vände sig mest till Ulebergshamn, Rörby och Brygge till Bovallstrand, medan Helgeröd, Prästbacka och Svenneby var mer inriktade mot Hunnebostrand.

Vissa ägare på några av dessa gårdar visar upp en sådan ökning av sin förmögenhet att det är omöjligt att förklara den på annat sätt än att de dragit nytta av denna handel och sjöfart.

Särskilt tydligt framträder följderna av denna utveckling på hemmanen Ellene, Rörby och Brygge, alla tre i Tossene socken.

På Ellene bodde Lars Olofsson d.ä. och hans hustru Gunnor Johansdotter, dotter till den rike Johannes i Önna, som möjligen tillhörde prästsläkten Gädda. De hörde båda till de åtta avlidna personer inom pastoratet för vilka det under perioden 1664-1685 betalades allra mest i "*begravelsepengar*" till prästen, en avgift som beräknades på tillgångarna i boet, ett slags arvsskatt. För var och en av dessa båda, man och hustru, fick arvingarna till prästen erlagga 3 riksdaler.

På **Rörby** bodde en släkt som i flera led deltog i denna handel, och där vissa personer tack vare den, uppnått ett avsevärt välstånd.

En medlem av familjen på Rörby, **Olof Jonsson**, bror till Vetle Jonsson, kyrkoherdens skeppare, hade slagit sig ned på Bovallstrand. Vid sin död år 1677 efterlämnade han en högst anseelig förmögenhet. Den kan uppskattas genom det honorar prästen betingade sig vid jordfästningen, 6 riksdaler.

Därtill kommer att fördelningen av boet gav upphov till en del stridigheter inför häradsrätten. Bland arvingarna fanns den avlidnes hustru och hennes son i ett tidigare gifte. Denne styvson hade i förväg tagit ut en del av arvet och i lönnedom fört över en summa pengar till sin blivande svärfars hus. Han hade nämligen genom ett förbiseende fått reda på att styvfadern gömt undan 200 riksdaler i kontanter på olika ställen i sitt hus. För säkerhets skull hade dock Olof Jonsson före sin död anförtrott denna sin hemlighet åt sin bror Vetle och kyrkoherden, så att styvsonens bedrägeri därigenom uppdagades.

En annan medlem av familjen, **Jon Simonsson** (född i augusti 1642), tycks i god tid ha insett vart utvecklingen skulle leda. Omkring år 1670 tog han därför sina ägodelar, senare sannolikt också sitt arv efter fadern, död år 1671, och slog sig ned i Horsens i Danmark. Enligt stadens protokoll förvärvade han den 17 december år 1672 burskap där såsom skeppare (redare). I staden ägnade han sig med stor framgång åt sjöfart och handel, en verksamhet som fortsattes

av hans efterkommande. Redan hans söner upptog faderns födelseort som familjenamn. Huset Rörbye har sedan fått flera framstående medlemmar, både i Danmark och i Norge.

Genom att handelsverksamheten på Bohusläns kust inskränktes och snart helt avstannade, finner vi just i Rörby flera symptom på sämre tider, betingade av begränsningar i handelsfriheten och handelns nedgång. För de familjer som bodde kvar på dessa gårdar blev situationen efter någon tid alltmer pressande.

Göran Rasmusson, son till Rasmus Olsson i Rörby, hade år 1666 gift sig med en dotter till en skeppare på Bovallstrand och flyttat dit. Omkring år 1690 blev han tvungen att flytta tillbaka till Rörby, till sin bror Lars, som stannat kvar där. Efter några år råkade dock hela gården i ödesmål på grund av obetalda skatter. Den hamnade inom kort i främmande händer, och familjerna splittrades.

Redan tidigare hade **Helge Simonsson**, bror till Jon Simonsson i Horsens, måst ta lån från flera personer, bl.a. från David Slaugman, alltså före år 1682. I sina försök att reda ut den besvärliga situationen tvingades familjen några år senare att också sälja undan delar av sin jord.

För att minska försörjningsbördan för familjen sökte Helges son Sören år 1697 föra sin yngre bror Simon till Norge för att där skaffa honom ett arbete. Försöket uppdagades, och Sören dömdes av häradsrätten till mycket kännbara böter, vilket givetvis ytterligare försämrade familjens ekonomi.

Till slut, ett par år in på 1700-talet, hade alla dess ägor övergått i främmande händer. Också denna familjs medlemmar splittrades då åt olika håll.

På hemmanet **Brygge** i norra Tossene, intill Bottnafjorden, får vi ett annat exempel på denna utveckling.

På en efter den tidens mått liten gård, ett halvt hemman, hade några år efter faderns död år 1661 den unge **Kristen Olsson** tagit lån och så lyckats lösa ut ur gården sina syskon, en bror och en syster.

Vid sin död år 1692 efterlämnade Kristen Olsson inte bara gården helt skuldfri, utan i boet ingick också rikliga och värdefulla inventarier och en summa i kontanter, vilket allt översteg hela gårdens värde. Hur hade han lyckats skaffa sig en så ansenlig förmögenhet? Sannolikt hade han med stor framgång deltagit i handel och sjöfart på kusten.

Ett indirekt bevis på denna hans verksamhet har vi i att två av hans sex söner hade ägnat sig åt affärer, dock inte på Sotenäset, på landsbygden, utan i städer, i Köpenhamn och i Skien.

Den äldste sonen, **Olof Kristensson** i Köpenhamn, hade haft sådan framgång i sin verksamhet att han vid faderns död på sina tre yngsta syskon, två bröder och en syster, överlät "*all sin på skiftet tillagde arvedel, så uti löst och fast, i jord och lösöre*". Efter en hel del förvecklingar lyckades de båda yngsta bröderna få överta faderns gård i Brygge. **Jon Kristensson**, den av de sex bröderna som slagit sig ned i Skien, hade sålt sin del av jorden till en annan bror. Han stannade således kvar i sin verksamhet i staden.

Av de båda yngre bröderna, som blev ägare till fädernegården, gifte sig den ene med **Hedvig Gertsdotter**, dotter till en handelsman i Bovallstrand, en familj inflyttad utifrån, av de båda namnen att döma. Detta giftermål, liksom flera andra, visar oss hur hemmanen inne på landsbygden i Sotenäs härad var lierade med handelshusen i kustsamhällena.

De båda äldre sönerna till Kristen Olsson i Brygge hörde alltså, liksom Jon Simonsson från Rörby, till de många vilka ägnade sig åt en yrkesverksamhet som i fortsättningen alltmer överfördes till städerna.

Dessa exempel och flera andra visar hur **initiativkraft** och **kapital** överfördes från landsbygden till staden, en utveckling helt i enlighet med merkantilismens principer.

I tidens domböcker för Sotenäs härad möter vi också namnen på flera personer som flyttat ut ur landet, säkerligen till främmande städer, med vilka de tidigare haft olika förbindelser. Där anges det inte sällan, t.ex. i samband med försäljning av ärvd jord, att säljaren befinner sig utomlands, i Norge (Drammen, Fredrikshald och Fredrikstad) eller i Danmark, i några fall t.o.m. i Holland.

Vid ett arvskifte i **Svenneby** i Askums socken fanns det arvingar i Helsingör, Köpenhamn och Flensburg. En av dessa var Olof Bartelsson, vars namn anges vid en försäljning år 1696 av arvejord just i Svenneby.

Dennes far, Bartolomeus Olsson i Svenneby (död år 1664), hade låtit sin son Olof studera i Köpenhamn. Därigenom infördes i slakten en enligt tidens sätt att se finare form av det då mycket ovanliga förnamnet Bertil, nämligen det bibliska Bartolomeus. Detta namn gavs sedan vid dopet åt flera pojkar i slakten. Olof Bartelsson själv stannade kvar i Köpenhamn.

Vi får en hel del likartade upplysningar i samband med dödsfall och arvstvister. Ett par dödsfall, inträffade under sotenäsborns tjänst till sjöss i Holland, tas upp inför häradsrätten, eftersom släktingarna måste ha dels ett lagligt intyg för att bevisa sin släktskap och dels en av rätten utsedd representant för att kunna få ut sina andelar i dödsboet.

Ett annat skäl att överge hembygden torde ha varit att det mot slutet av århundradet på landsbygden i Sotenäs måste ha rått en viss **arbetslöshet**. Redan tidigare hade flera ungdomar i hemlighet sökt fly från Bohuslän till Norge, men dessa fall torde främst ha varit försök att undkomma militär tjänstgöring i Sverige. Däremot upptas under 1690-talet i domböckerna för Sotenäs härad några fall då en äldre person sökt föra en yngre släkting till Norge för att där skaffa honom ett arbete. Där sådana försök upptäcktes av myndigheterna, medförde de dryga penningböter. I domboken figurerar i sådant sammanhang hemmanen Finntorp, Helgeröd och Rörby. De fall som inte hamnade inför häradsrätten torde ha varit betydligt flera.

Ytterligare ett tecken på sämre tider finner vi i skattläggningen av den odlade **jorden**. Under 1600-talet hade vid flera tillfällen de hemman som låg "*vid sjösidan*" fått sin skatt förhöjd med 50 %. De ansågs ha lättare att bära denna ökade börda genom att de kunde delta i fiske och sjöfart och på detta sätt skaffa sig extra förtjänster, som naturligtvis skulle beskattas.

Mot slutet av århundradet kommer det en reaktion. Vid 1695 års revisionsting, då landshövdingen var närvarande, begärde nämligen flera hemman utefter Sotenäs kust en förmedling som skulle medföra lägre skatter. Som skäl för denna sin begäran angav de att sillfisket upphört och att seglationen var förbjuden.

Alla dessa skiftande uppgifter ur olika källor visar hus Sotenäs, en genom sin handelssjöfart viktig del av vårt landskap, under senare hälften av 1600-talet berövades mycket av sin livskraft. Vi ser här flera tecken på att verksamheten i trakten avstannat. Krämnarna och skepparna i samhällena drar sig tillbaka till de jordbruk de ärvt eller köpt, och inga yngre personer träder in för att ersätta dem. De som lyckats få någon sysselsättning utanför Bohuslän kommer inte tillbaka till hembygden, och de kvarvarande har svårt att skaffa sig arbete. Många måste också skuldsätta sig för att söka reda ut sin situation.

Emellertid var denna utarmning av kusttrakterna med all säkerhet inte begränsad till Sotenäset.

Också för **Norrviken** kan man påvisa en avsevärd nedgång i strandsittarlägenas befolkning: 4,28 - 4,90 - 2,96, uträknat i procent på fögderiets hela folkmängd enligt mantalslängderna. Tillbakagången är dock här inte så stor som på Sotenäset, om man skall döma efter de rätt osäkra siffrorna. Den tycks också ha kommit något senare än i Sunnerviken, mer mot slutet av århundradet.

Enligt Johan Ödmans uppgifter skulle emellertid vid Bohusläns övergång till Sverige strandsittarlägena Grebbestad och Sannäs i Tanums pastorat ha blivit utsatta för samma behandling som den vilken Ulebergshamn fick utstå.

I **Morlanda** gamla pastorat, som omfattade också hela Skaftö med Fiskebäckskil, kan vi av siffrorna för folkmängden utläsa en liknande nedgång för strandsittarna.

Strandsittare i Morlanda : män			
mtl 1610–20	336 av 488		68.85 %
1645	381	502	75,90
1674	152	252	60,32
1718	176	321	54,67

Nedgången inom denna del av Bohusläns kust är dock inte fullt så stark som den vi sett i Sotenäs härad. Jag har heller inte i domböcker eller andra handlingar sett några så tydliga tecken på utarmning. Detta tror jag kan förklaras med att kusttrakterna inom Morlanda pastorat inte varit så beroende av utrikes sjöfart som motsvarande delar av Sotenäs härad. Dessutom blev ju den inrikes sjöfarten fri år 1683.

Uppgifterna i mantalslängderna för **Västra Hisingen**, där ju särskilt Torslanda och Öckerö socknar utgör en i detta avseende viktig del, tillåter inga som helst slutsatser om denna utveckling i häradet. Där får man söka upplysning i andra källor, domböcker och liknande handlingar.

Under den norska tiden finner man i tullregistren många och framstående skeppare från dessa båda socknar. Oftast är de då redan i tjänst hos borgarna i Kungälv.

Av dessa och andra uppgifter kan man dra slutsatsen att närheten till **städerna** Marstrand, Kungälv och Uddevalla verkligen har bidragit till att handelssjöfartens nedgång inte blev fullt så kännbar för södra delen av landskapet som den blev för dess norra del.

Ytterligare en förklaring har vi redan funnit i städernas tullräkenskaper från den norska tiden. Redan då hade de tre städerna i Bohuslän sökt precisera sina "revir". Tidigt ser vi av tullregistren hur de sökt indela landskapet i intresseområden, där de hade lastage- och tullplatser, underordnade städerna. Häri ingick inte norra Bohuslän, som troligen anknutits till närliggande norska städer. Förbindelsen med dessa bröts ju helt genom erövringen år 1658 och det därpå följande beslutet att förbjuda all bondeseigration.

*

Sammanfattning

Man kan tydligt visa hur samhällena utefter Bohusläns kust under större delen av 1600-talet har fått sina livsvillkor väsentligt försämrade. "*Strandsittarlägena*" har reducerats till "fiskelägen". De har blivit offer för planhushållningen.

Tyngdpunkten i landskapet försköts också, under detta århundrade, från dess norra del till dess södra (Bohusläns historia, sid. 241). En viktig orsak till denna utveckling är utan tvivel att utarmningen av kusttrakterna på grund av merkantilismen blev starkare i norr än i söder.

Efter det att Bohuslän blivit svenskt, var naturligtvis den **norra** delen av landskapet mer utsatt för dessa myndigheternas ingripanden. Sedan länge var den mer inriktad på internationell sjöfart än den södra. Därtill kommer att till utlandet numera också hörde Norge, den gamla avnämaren för traktens produkter.

Den **södra** delen av Bohuslän kunde lättare underordna sig städerna. Detta blev givetvis en väsentlig fördel för den stad i söder, Göteborg, som de svenska myndigheterna avsåg att utveckla till ett centrum för all handel och sjöfart av vikt på hela den nya svenska västkusten.

1700-talets sillperiod medför en viss uppgång i Bohusläns kusttrakter. Den verkliga blomstringen där kommer dock först efter år 1832, då seglationen, fraktfarten, blivit helt fri.

*